વેદાંતનો સાક્ષાત્કાર.

કીંમત ૦-૩-૦

નાનુભાઈ રતનજી દેશાઈ.

ૐ

વેદાંતનો સાક્ષાત્કાર.

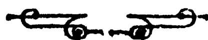
રચી પ્રગટ કરનાર.

નાનુભાઈ રતનજી દેશાઈ.

સરભોણ તા. બારડોલી જી. સુરત.

આવૃતી ૧લી. પ્રત ૧૦૦૦.

કાર્તિક સુદી ૭ સંવત ૧૯૭૪ તા. ૨૧-૧૧-૧૭.

કીંમત ૦-૬-૦

સુચના-પંદર અને તે કરતાં વધારે ચોપડી મંગાવનારને એક રૂપીએ ૦-૧-૦ પ્રમાણે કમીશન આપવામાં આવશે.

પોસ્ટેજનો તમામ ખરચ મંગાવનારને શિર રહેશે.

ગૌરી નંદન નમું, જમું ભોજન વિદ્યાનું,
કરે પ્રતાપી પ્રૌઢ, હોય જે નવરૂં નાનું.
સુરતવાન સમર્થ, ચતુરમાં પ્રથમ પુજાએ,
મંગળ કાર્યે વળી, ગીત તેનાજ ગવાયે;
સોંપું શિર તેના ચરણુમાં, શરણે રાખે સર્વદા,
વાણી વાટિકા કુસુમ દઈ, દુર્લભ ગુણ કરૂં છું અદા.

× × ×

" શિવ શિવ હું નમું તું, ગુણ ગાઈજ તારા,
પ્રસરી અવની જોઉં જ્યોતની કિર્ણ ધારા;
નહિ નહિ કદિ જાણું, ભાવના ભેદ દેવા,
અખિલ અરપું મારા કર્મ જે તુંજ સેવા.

× × ×

ગૃહિણી, ઘર શું આજે ના ત્યાં, વહે જળ નેત્ર શું !
સમય ! સમયે સ્તંભી હૃદે પુછે, "થયું કેમ શું" ?
હતી ન હતી હા આર્યો આજે ! "હવે ગઈ ધામ ક્યાં ?
રસભર દીધા પ્રેમી ભાવો " જુએ શુંય બેસી ત્યાં " ?
તન ભર ખીલી પ્રૌઢા શાંતિ, પ્રકાશ શું અર્પતી !
શિતળ વપુએ વ્હેતાં વ્હેતાં ક્રિયા સહુ ગર્જતી !!
દુર સમીપ, એ ભેદો, ના ત્યાં—અભેદ હૃદે ભર્યું
નિરમળ તું હું શાંતિએ, એ અખંડ હૃદે ઠર્યું !!! "

(શ્રીયુત લ. ના. વલસા

ૐ

વેદાંતનો સાક્ષાત્કાર.

વિશ્વ વ્યક્ત કરે જ્ઞાનને, જ્ઞાન વ્યક્ત કરે વિશ્વને,
નાનું મોટું થાયે જ્ઞાને, માટે જ્ઞાન પરમ શક્તિ ઠરે.
એ જ્ઞાનની આપલે કરજો, એને કર્તવ્ય પ્રથમ ગણજો,
જ્ઞાને નાનું અજ્ઞાન નાસે, માટે જ્ઞાન દાન શ્રેષ્ટ પ્રમાણજો.

વેદાંતનું અનુભવ જ્ઞાન—એટલે આ વિશ્વમાં એકલા પરમાત્મા શિવાય બીજું કાંઈ છેજ નહિં અથવા તો બીજા શબ્દોમાં કહું તો આપણને જે સર્વ દેખાય છે, તે સર્વ ઈશ્વરનીજ લીલા છે, એટલે તે એક, અનેક રૂપે ને રંગે, વિલસી રહ્યા છે—એવા અનુભવ જ્ઞાનને વેદાંતનું અનુભવજ્ઞાન. કહે છે. આવું અનુભવજ્ઞાન, થઇ શકતું હોય તો તે કેવી રીતે થઈ શકે, તેનું વિવેચન કરવા પહેલાં, ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવાની આવશ્યકતા પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય છે અને લેખકની અલ્પ બુદ્ધિ પ્રમાણે તેનું કંઇક વિવેચન, આ સ્થળે અયોગ્ય કે અસ્થાને ગણાશે નહિં.

સાંપ્રત કાળના મોટા ભાગના જનસમુહની મતિ અને વિવેક, એટલાં બધાં કુંઠિત બની ગયા છે કે, ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે મન સંકલ્પ વિકલ્પના :હિંડોળે, અર્ધાંગનાની સાથે ઝુલતા હોઈએ તે પ્રમાણે, ઝુલે છે. રેલ્વે–તાર–આગબોટ–સબમેરીન–ઝેપલીન વિગેરે વિવિધ પ્રકારની આશ્ચર્યજનક પશ્ચિમની શોધોને જોઈને, ચાલુ જમાનાનો ૯૫) ટકા જેટલો ભાગ, એવું માનતો જણાય છે કે, ઇશ્વર જેવું કાંઇ છેજ નહિં; વેદ વિગેરે સર્વ શાસ્ત્રો બ્રાહ્મણોની પોપલીલા છે! વધારે અજાયબ અને અફસોસની વાત તો એ છે કે પાઠશાળાની "એથી ઝેડ" સુધીની વિવિધ પ્રકારની ઉપાધિઓ ધરાવનારોમાંના, ઘણાંઓને ગિતા–ઉપનિષદ્‌, શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણ સ્વમાવસ્થાની ચીજો થઇ રહી છે!!! આવા સર્વ સંતો, ઇશ્વરને શ્રીફળ આપી, ઘોડા આગળ ગાડીની માફક, દોઢ ગજ છાતી આગળ કાઢી, ગોઠવાઈ જતાં, લેશ માત્ર પણ ખંચાતા નથી, તે જોઇને કયા ધર્માભિમાનીના નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારા સરિતાના પ્રવાહની માફક ન વહે?!!! "ધર્મોજય, પાપોક્ષય." આવી સ્થિતિનું પરિણામ આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિની મશરૂની ત્રણ તળાઈઓ પર નિરંતર આળોટવાના શિવાય, બીજું શામાં આવે?! આવા સંતોને ગુજરાતના સર્વોત્તમ ભક્તરાજ નરસિંહ મહેતાજી નિચે પ્રમાણે જવાબ આપે છેઃ—

જે ગમે જગત ગુરૂ દેવ જગદીશને તે તણો ખરખરો ફોક કરવો;
આપણો ચિંત્વ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે, ઉગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો. જે.
હું કરૂં હું કરૂં એજ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે;
સૃષ્ટિ મંડાણ છે સર્વ એણી પેરે, જોગી જોગેશ્વરા કોઇક જાણે. જે.
નીપજે નરથી તો, કોઇ ન રહે દુઃખી, શત્રુ મારીને, સૌ મિત્ર રાખે;

રાય ને રંક કોઇ, દષ્ટે આવે નહિં, ભવનપર ભવનપર છત્ર દાખે. જે.
ઋતુલતા પત્ર ફૂલ ફુલ આપે યથા, માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે;
જેહના ભાગ્યમાં જેહને જે લખ્યું, તેહને તે સમે તેજ પહોંચે. જે.
ગ્રંથ ગરબડ કરી, વાત ન કરી ખરી, જેહને જે ગમે તેને પૂજે;
મન કર્મ વચનથી, આપ માની લહે, સત્ય છે એજ મન એમ સૂજે. જે.
સૂખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજો, કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાચું;
જુગલ કરજોડી કરી, નરસૈંયો એમ કહે, જન્મપ્રતિજન્મ હરિનજ જાચું. જે.

શાસ્ત્રો અને સંતો, ગગન ફાટી જાય એવડા ઘોષથી, પડધમ વગાડી કહી રહ્યા છે કે, ઇશ્વર ખરેખર છે; તેમજ તેને મેળવવાના અનેક માર્ગોનું વિસ્તીર્ણ વિવેચન કરી ગયા છે. છતાં પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે, કામ–ક્રોધ–લોભ–મોહ અને મદની ગંગા–યમુનામાં ન્હાતા, રગડોળાતા અને ખેંચાતા આ કળિકાળના લોકોની અદ્વિતીય વિવેક બુદ્ધિ આગળ શાસ્ત્રો અને સંતો પાણી ભરે છે, લાકડાં ફાડે છે અને ભાજી ખાય છે!!! શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પોતેજ ગિતામાં કહે છે કે:—

—ખ્યાલ—

કામ ક્રોધ એ રૂપી શત્રુએ, વશ કીધાં સૌ નરનારી,
જે જન એના પડયા ફંદમાં, રહ્યા ભોગવી લાચારી;
ઢંકાણો અગ્નિજ ધુંમાડે, દર્પણ તે વળિ રજકણથી,
અને ઓરમાં ગર્ભ સમાયો, જ્ઞાન ગયું અજ્ઞાન થકી.
કાયા નગરી તણો રાજીઓ, જાણ ભાઈ તું મંજીને,
ઈંદ્રિય વર્ગ સૌ નોકર છે, રહે પાર્થ મન સમજીને;

શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ તે પ્રધાન જાણો, લશ્કર છે જ્યાં કામ તણો,
હુકમ પ્રમાણે અમલ કરે છે, અધિકારી ગુણ આત્માનો.
શસ્ત્ર ધરી કરમાં શાંતીનો, કામ શત્રુ સત્વર હણીને,
મુક્ત થયો તું જાણ ખરેખર, રહી પીડા ન પછી ધણીને;
રચી ખ્યાલ જયરામ ગાય છે, ખરી કૃપા શ્રી કૃષ્ણ તણી,
અધ્યાય ત્રીજો સંપૂર્ણ થયો, વિગતેથી સંગીતમાંજ ભણી.

અત્રે જણાવવાની ખાસ જરૂર છે કે, ધર્મને માટે વિશ્વ વિખ્યાતિને પામેલી આર્યભૂમિના શાસ્ત્રકારો અને સંતો ઇશ્વરને માનતા હતા એટલુંજ નહિં પરંતુ તેમણે તેમનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો; વર્તમાનમાં તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલા અનેક મહાત્માઓ ઠામોઠામ વસે છે, એટલુંજ નહિં પરંતુ પશ્ચિમના અનેક તત્વવેત્તાઓ ઇશ્વરને સ્વીકારે છે; કેટલાકોએ તેનો સ્વાદ ચાખ્યો છે; જેઓના નસિબમાં તેનો સ્વાદ ચાખવાનું લખેલું નહોતું તેઓ "કંઇક છે ખરૂં પરંતુ તે અજ્ઞેય એટલે અનુભવ જ્ઞાન નહિં થઇ શકે એવું છે એવું કહી ગયા છે." બધા રાજા થઇ ન શકે, માટે શું રાજા નથી એમ માનવું ? નેત્રહિનો વિશ્વને દેખી શકતા નથી; નેત્રવાળાઓ, સુખ–દુઃખ, હર્ષ–શોક વિગેરેને ચર્મચક્ષુઓથી જોઇ શકતા નથી, માટે શું વિશ્વ અને સુખ–દુઃખ વિગેરે કાંઇ છેજ નહિ, એમ માનવું ? ? ? જો ઇશ્વરને કોઇએ જોયા ન હોત, તો ઇશ્વરવાચક શબ્દો કેવી રીતે રચાયા ? ! એવો એક પણ શબ્દ, કોઇ પણ ભાષામાં છે, કે જેનાથી દર્શાવાતી વસ્તુ આ વિશ્વમાં નથી ?! વસ્તુતઃ વસ્તુ વગર શબ્દની યોજના થઇ શકે નહિં; દાખલા તરીકે ગુજરાતી ભાષામાં "સબમેરીનો" માટે હાલમાં જલ સંચારિણી આગબોટો એવો નવિન શબ્દ યોજવામાં આવ્યો છે. વિચાર દરેક વસ્તુને પ્રથમ

સુક્ષ્મ સ્વરૂપમાં રચે છે; પછી તેને શબ્દો દ્વારા સ્થુળ રૂપમાં મુકવામાં આવે છે અને પછી તેને બનાવવાના નિયમો ઘડવામાં આવે છે. આ ક્રિયા દરેક પ્રકારના શાસ્ત્રને લાગુ પડે છે તેજ પ્રમાણે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોને પણ લાગુ પડે છે. જો આપણા કોઈ પણ વંદનીય અને પૂજનીય મહાત્માએ, ઇશ્વરને જોયા ન હોત તો, આપણી ભાષામાં ઈશ્વર વાચક શબ્દો ક્યાંથી આવ્યા ? હે સંતો, જેવી રીતે, "ગોવર્ધનરામ ભાઇ" શબ્દ, ગોવર્ધનભાઇના અસ્તીત્વને સિદ્ધ કરે છે, તેવીજ રીતે ઈશ્વર શબ્દ પોતેજ, ઇશ્વરના અસ્તિત્વને, કોઇપણ જાતના શંકાના પડછાયા વગર, પુરવાર કરે છે; ટુંકમાં ઈશ્ર સ્વતઃસિદ્ધ છે; એટલે તેને સાબીત કરવાની આવશ્યકતા અજ્ઞાનીઓને માટેજ રહે છે.

સબહી ભૂમિ બનારસી, સબ નિર ગંગા તોય
જ્ઞાની આતમરામ હય, જો નિર્મલ ઘટ હોય.
આપ ખોયે હરિ મીલે, હરિ મીલત સબ જાય
અકથ કહાની રામકી, કહે સો કોન પતિ યાય.
નેહ લાગી નિર્ભય ભયા, ભરમ ગયા સબ દુર
બનમે બનમે કહાં ઢુંઢે, રામ યહાં ભરપુર.
હાડબઢા હરિ ભજન કર, દ્રવ્ય બઢા કછુ દેય
અક્કલ બઢી ઉપકાર કર, જીવનકા ફલ યેહ.
એક હરી એક માનિની, એક ભક્ત એક દાસ
દેખો માયા કયાં કિયા, ભિન્ન ભિન્ન કિયા પ્રકાશ.
કબિર ! જુગકી કયા કહું, ભવજલ ડુબે દાસ,
પરબ્રહ્મપતિ છાંડકે, કરે દુનિકી આશ,
કબીર એ સંસારકો, સમજાવું કઈ બાર,
પુંછજ પકડે ભેંસકો, ઉતરા ચાહે પાર—!!!

છાપખાનાઓને લીધે ચાલુ સમયમાં ધર્મ સંબંધિ ઘણું પુસ્તકો છપાયાં છે, અને જુદા જુદા પુસ્તકોમાં, એક શહેરમાં જવાને વર્ણવેલા ભિન્ન ભિન્ન માર્ગોમાંથી, કયો માર્ગ ખરો હશે, તે શોધી કાઢવું, એક સત્ય શોધકને, અતિશય મુશ્કેલ થઈ પડે છે. બ્રહ્મ વિદ્યાના જેવી, આવડે તો સહેલામાં સહેલી, અને નહિં સમજણ પડે તો અઘરામાં અઘરી, બીજી એકે વિદ્યા નથી.—આમ હોવાને લીધેજ, એને અદ્વૈત શાસ્ત્ર છે! શાસ્ત્રકારો, સાધ્ય વસ્તુ બ્રહ્મને મેળવવાને, અનેક ઉપાયો દર્શાવી ગયા છે અને જે વિવેકીઓ તેને સમજીને પાળે છે તેમને હાલના જેવા હડહડતા કળિકાળમાં, કાંઈ ઓછો ધન્યવાદ ઘટતો નથી! "આચારો પ્રથમ ધર્મ" એ ધર્મની પહેલી વ્યાખ્યા; મહાન ઋષિમુનિઓ મગજને અથાગ પરિશ્રમ વેઠીને અને ઐહિક સુખોને ત્યજી જંગલો સેવીને, જે ધાર્મિક આચાર-વિચારો, પાળવાને અને ગ્રહણ કરવાને ફરમાવી ગયા છે, તેને કુવામાંના દેડકાના જેટલા પોતાના જ્ઞાનથી જોઇને, બુદ્ધિમાં ન ઉતરે—સમજણ ન પડે એટલે તિલાંજલી આપી, સર્વ ધર્મ કર્મનો ત્યાગ કરી, ધોયલા મુળાની માફક સ્વચ્છ બની જઈ, જ્ઞાતીબંધન અને સનાતની ધર્મ-કર્મ ઉપર પોતાના પૂર્વજો શું શું કહી ગયા છે તે જોવાની તસ્દી લીધા વગર, શાબ્દિક તોપોનો મારો મધ્ય આફ્રિકાનાં અજ્ઞાનીઓની માફક, ચલાવવા મંડી પડવું, એ ખરેખર અતિશય ખેદનિય, શોકજનક, અને દયાજનક છે!

—ઉધાર—

"કીધો લેશ નહિ વિચાર, છોડયાં શાસ્ત્ર સહુ નિરધાર,
ધાર્યો ધર્મ નહિ પળવાર, ફરતો છેક થઇ હુંસિયાર.

રાખે હૃદયમાં બહુ ખાર, ચાલે મત્ત જ્યમ લોખાર,
ચારડે મૂછ શાને યાર, પગ છે હેડમાં આવાર.
હોએ જોર જો તલભાર, મૃત્યુ જીતવા તૈયાર,
થઇને પાઠ જગમાં ભાર, નહિ તો વાગશે ઝટ ખાર.
જીભે શ્વાનને બહુ જોર, તેવો કેમ થાય નઠોર,
હોંસે પાપ કરતા ઘોર, ખોદે હાથથી શું ઘોર.
બુદ્ધિ વામ કામ હરામ, કરતાં રૂઠશે વિધિરામ,
જાશે ભામ દામ તમામ, ખોશો ઠામ નહિં રહે વામ.
ધર મન રામ કર શુભ કામ, ત્યજ ગૈઆમ ભજ સુખધામ,
નિષ્ટા ધાર, ઇચ્છા વામ, મુકી મામ મુક્તિ પામ."

નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો અને વિધિનિષેધ યથાર્થ પાળી, બ્રહ્મનિષ્ટ ગુરુ મારફત, આત્મજ્ઞાન મેળવવાનો માર્ગ શાસ્ત્રકારોએ નિર્ણય કરેલો છે, અને એ પરમજ્ઞાન આ જગતની નાટયશાળામાંથી રજા લેવા પહેલાં મેળવવાનું છે. એ જ્ઞાનનો અનુભવ લીધા વગર આ જગતમાંથી ચાલ્યા જવું એ હજારો રૂપીઆ ભાડું ખરચી લંડન સુધી જઈ, ત્યાંનો હાઇડ પાર્ક અને વેસ્ટ–મીનીસ્ટર–એબી વિગેરે મનહર દિવ્ય અને ભવ્ય સ્થળો જોયા વગર અત્રે પાછા આવવા બરાબર અથવા તો મુંબાઈ શહેરમાં આવી, ઍપોલો બંદર રાણીનો બાગ, ગોદી, હૅન્ગીંગ ગાર્ડન વિગેરે રમણીય અને ઉમદા સ્થળો જોયા વગર દેશમાં પાછા જવા બરોબર છે !!! સાધન તે સાધ્ય નથી; જ્યાં સુધી સાધ્ય સધાય નહીં ત્યાં સુધી સાધન નકામાં છે. વખત બહુ બારીક છે, કાળ માથાપર ઝઝુમી રહ્યો છે, ક્ષણપછી શું થશે તેની કોઇને ખબર નથી; પ્લેગ ઠામોઠામ, શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની માફક જ્યાં જોઇએ ત્યાં હાજરા

હજુર; બીજો અવતાર માણસનો આવશે કે જનાવરનો તે કેવળ અનિશ્ચિત !!! આવી બારિક સ્થિતિમાં બ્રહ્મજ્ઞાન જેમ બને તેમ જલ્દી પ્રાપ્ત શા માટે ન કરવું ? સત્યયુગના લોકો આ જ્ઞાન પ્રથમ મેળવી પછી સંસારને ખેડતા હતા; ત્યારે આ કાળના લોકોનું મન મરતી વખતે પણ સ્ત્રીસંતાન ધનાદિમાં મોજથી રમણ કરે છે !!! ગિતાને વાંચતા વાંચતાં નેત્રે ચસ્મા આવ્યા, કથા સાંભળી સાંભળીને કાનો બ્હેર મારી ગયા; તીર્થે ફરીફરીને ચર્ણો થાકી ગયા તો પણ ઇશ્વરનો પત્તો લાગ્યો નહિં ! એમાં વાંક વિશ્વંભરનો નથી પરંતુ આપણો પોતાનોજ છે ! પ્રયત્ન સબળ અને યોગ્ય ન હશે કે કદાચ ગ્રહો વાંકા હશે ! કર્મની ગહનોગતી !!! એ સર્વ છતાં પણ બી. એ. થયા એટલે સરકારી ઠરાવ પ્રમાણે ૪૦) રૂપીઆની નોકરી મલે છે; તેજ પ્રમાણે ઇશ્વરને જોવાને માટે જેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ તેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય તો ઇશ્વરના વડા પ્રધાનની અથવા તો વાઇસરૉયની જગા અવશ્ય મલે. ઇશ્વરને મેળવવાને જોઇતી યોગ્યતા મેળવ્યા વગર, ઇશ્વર છે નહિં કે મલતા નથી એવી બુમો પાડવી એ વાંચ્યા છતાં "હમને યાદ રહેતુ નથી" એવી શિષ્યવર્ગના જેવી અજ્ઞાન મુલકની બુમો છે. બ્રહ્મ ભાષાની એ. બી. સી. ગુજરાતનો સર્વોત્તમ વેદાંતી અખો નિચે પ્રમાણે લખે છે:—

અનુક્રમે કહું એહ, જેહ છે પ્રપંચ પારે;
તત્વમસી પદ જેહ, તેહ કહું વાણી ઉચ્ચારે.

કૈવલ્ય ઇશ્વર જીવ, ભેદ કહું વિવિધ વિચારે;
અંબરવત્ મન થાય, જાય ગુણ તત્ત્વજ ધારે.

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ ધર, બોલે અખો વાણી અમળ;
એ ભાષાબ્રહ્મ વિચાર વિધિ,સમજે તો નરજળ કમળ.
જાણીને જગદીશ, શીશ સદ્ગુરુને નામી;
અવસર છે આ વાર, સાર શ્રીપતિ ભજ સ્વામી,
તે જાવું નથી દૂર, ઉર અંતર અવલોકી;
ટાળ અસત અહંકાર, ચાર સ્થળ રહ્યો ઇ રોકી.
ચરણકમળ ગુરુ દેવના, સેવંતા સદ્ય હરિ મલે;
જેમ, અર્ક તણા ઉદ્યોતથી, અખા અંધકાર સેજે ટળે
માટે જનતું જાણ, વાણી લે વિવિધ વિચારી,
તે ન્હોય કવિત ને ગિત, દ્વૈતનું મૂળ સંસારી;
જે કાપે નિજ અંગ, ભંગ કરે ચતુરદેહનો;
તે છે ખાંડું એહ, છેહ જે જુવે તું તેહનો;
ગુરુ તણી દષ્ટે જોતા અખા, ઘેન તે સર્વે વામીએ;
આજ્ય તણું જે પારખું; તે ખાંડ શું ખાતા પામીએ.
સાધન સર્વ વિચાર, બુદ્ધિથી જોને શોધી,
હું નહિં તું નહિં તેહ, નહિ ધર મૂક વિરોધી.
ગુરુ થા તારોં તુંજ નથી કોઇ બીજો ભજવા;
બાહ્ય સુરતને ટાળ્ય વાળ્ય અંતરમાં સેવા;
જેમ છે તેમનું તેમ અખા, થયું ગયું કાંઇ નથી;
આપે આપ આનંદઘન, સ્વસ્વરૂપ જોયું મથી.
એ અનુભવ પરિપૂર્ણ છે, ઠામ ન ઠાલું હરીવિના;
સુર અસુર માનવી અખા, એ સમજ્યા વિણ નિર્ધના;

એ અનુભવ કહ્યો કૃષ્ણ, પ્રાણ પુછ્યુ જો અર્જુન
ગીતા અમૃતપાન, જ્ઞાન ગંગાજળ મજ્જન;
એ અનુભવ કહ્યો ભીષ્મ ધરમ પ્રત્યે પર્વ શાંતિ;
એ અનુભવ અવધત, શિવસૂત પ્રતિ એકાંતે;

અખા એજ અનુભવ ખરો, જેણે મહાજન નિપનાં
લિંગભંગ થયાવિના, સૌ સાધન કાળની ઉપાસના;

શિરોમણી વેદાંતી અખાના અભિપ્રાય પ્રમાણે, બ્રહ્મ શાસ્ત્રનો પહેલો શબ્દ જ્ઞાન, બીજો ભક્તિ અને ત્રીજો વૈરાગ; ત્રિશુળ ધારીનુ જ્ઞાન અર્પનારા આ શબ્દો ઉપર બારિક વિવેચન કરવા જતાં લેખ વધુ લાંબો થઈ જવાની તેમજ વાંચકોને કદાચ કંટાળો ઉપજે એવી ધાસ્તિથી માત્ર એ શબ્દોનો અર્થ ટુંકમાં સમજાવી આગળ ચાલીશું; જ્યારે મન નિશંકપણે ઇશ્વરને માને છે અને ત્યારે મનની જે સ્થિતિ થાય છે, તે સ્થિતિ બતાવવાને અખાએ અત્રે "જ્ઞાન" શબ્દ વાપરેલો લેખકને જણાય છે. મનની આવી સ્થિતિ થયાં પછી ઈશ્વરની ભક્તિ કરવાની છે અને તે ભક્તિની સાથે પાછો વૈરાગ એટલે વિશ્વની તમામ વસ્તુ ઉપરથી ઉતરી ગયેલું,—મેરૂચળે તોપણ ન ચળે એવું—નિશ્ચય મન–જોઇએ; ઘરબાર સ્ત્રી સંતાન વિગેરેને ત્યજી જંગલોમાં જઈ પથ્થર–પાણી વિગેરેનું જે લોકો સેવન કરે છે તે લોકોએ વૈરાગ્ય ધારણ કર્યો છે એવું સામાન્ય લોકો સમજે છે અને તેથી કરીને આ હડહડતા કળીયુગમાં ૯૯) ટકા ભાગ એમ સમજે છે કે સંસારમાં રહી આત્મજ્ઞાન થયેલું હોવાનો જે સંતો દાવો કરતા હોય તે પોતાના જેવાજ ઢોંગી અને

પ્રપંચી હોવા જોઇએ ! ! ! કુવામાંનાં દેડકાને સાગરની વિશાળતા, સ્વચ્છતા અને દિવ્યતાનું ભાન ક્યાંથી થાય ? ! વેશ્યાવાડમાં ખરે બપોરે " હનીમુન " કરનારાઓ, ધર્મ રાજાના ધર્મને અને તારામતીની પવિત્રતાઇને ક્યાંથી સમજે ! સ્નાન સંધ્યાદિ કર્યા વગર પંચ વસ્ત્ર સાથે ભોજન લેવામાં શું હરકત ? ! પાણીનો નકામો વ્યય કરવાનું કામ શું ? હોટેલોમાં ઉતરતા પ્રકારની વર્ણો સાથે, જે પવાલા રકાબીઓમાં ચમાર વિગેરે ખાઈ પી ગયા હોય તેમાંજ બ્રાહ્મણોને ખાવામાં શું હરકત ? ખાવા પિવાનું ગળે ક્યાં અટકી રહે છે ? ગળે અટકી રહેતું નથી એ વાત ખરી છે, પરંતુ એ નિયમોનું પાલન કરનારા યોગીઓની માફક શરીર છોડીને જતાં પ્રાણને અટકાવવાની તેમજ પ્રાણને અન્ય દેહમાં દાખલ કરવાની આપણામાં અદ્‌ભુત શક્તિ પણ ક્યાં છે ? ! ! !

બનજારા—તાલ—૩

મહાદેવ કહે નિર્બાની
સુન ગિરજા અમર કહાની—ટેક.

જબ પ્રાણ અપાન મિલાવે, તબ કુંડલની ઉઠ જાવેજી;
ચડે સુંન શિખરમેં પ્રાણી. સુન ગિરજા.
જહાં ભ્રમર ગુફા સુખદાઈ, યોગીજન ધ્યાન લગાઈજી
સબ કાયા સુધ બિસરાની. સુન,
નહીં જીવ કલેવર માંહી, તબ કાલ આય ફીર જાઇજી
કર સકે નહિં કછુ હાની. સુન
તબ યોગી પ્રાણ ઉતારે, બ્રહ્માનંદ અમરતન ધારેજી
મમ વચન સત્ય કર માની. સુન ગિરજા.

બ્રહ્માનંદ જેવા મહર્ષિઓ, નર્મદાદિ પવિત્ર સ્થળોએ યોગ સાધે છે, ત્યારે આપણે સંસારમાં રહી લક્ષ્મિનારાયણ, રાધાકૃષ્ણ, સિતારામ વિગેરેના દેવાલયોના દર્શનીય જઈ ઝાંઝરનો ઝમકાર કરતી, ચોળી-સાળીને મુક્તાહારનો ચળકાટ દર્શાવતી ને ફરકાવતી થન થન અવાજ કરતી ને નેત્રોના બાણુ ચલાવતી, વિજળિક ત્વરાથી જતી આવતી મથુરાની ગોપીઓના દર્શનનો યોગ સાધી મુક્તિ પામવાના ભગિરથ પ્રયત્નનું સેવન કરવામાં કયાં કચાસ રાખીએ છીએ ? ! ! ! જંગલોમાં યોગીઓના મનમાં સ્ત્રીઓ રમણ કરતી હોય તેની આપણને શું ખાતરી ? મહાદેવ જેવા પણ ભીલડી આગળ પાણી થઈ ગયેલા તો આધુનિક કાળના જટાધારીઓ ઉપર શ્રદ્ધા કેમ બેસે ? ! ! જંગલમાં જવામાં આવે કે સંસારમાં રહેવામાં આવે પરંતુ જે ખરો વૈરાગ પાળવાનો છે, તે ઉપરના વેષનો નથી પરંતુ અંદરનો—મનનો છે; અને મનનો વૈરાગ યોગીઓનો કે સંસારીઓનો પારખી શકાય નહિં ! સંસારમાં પણ અનેક સંતો જોવામાં આવે છે; તેમજ હિમાલય વિગેરે સ્થળોમાં, હડહડતા કળિકાળ છતાં પણ યોગીઓનો દુષ્કાળ જણાતો નથી ! આ જગતમાં હમેશાં સર્વ પ્રકારના માણસો જોવામાં આવે છે. પૂર્વે હતા અને હાલમાં નથી અને ભવિષ્યમાં થશે નહીં એવા વિચારો યોગ્ય શોધની માત્ર ન્યુનતાજ દર્શાવે છે ! ગુજરાતના સાક્ષર શિરોમણી ગોવર્ધનરામભાઈ તેમના નામને, યથામતિ યથાવિધિ ન્યાય આપી, વૈરાગ્યનો આયનો નીચે પ્રમાણે રચી ગયા છે !

ગજલ—

દીધા છોડી પિતા માતા, તજી વ્હાલી ગુણી દારા
ગણ્યાં ના મર્મભેદાતા, લીધો સંન્યાસ એ; ભ્રાતા !

પિતા કાજે તજી વ્હાલી, ન માની વાત મેં ત્હારી !
ગણ્યા ના ગાઢ નિશ્વાસઃ, લીધો સંન્યાસ એ ભ્રાતા !

અયિ ઉદાર ઓ વ્હાલી ! સખા ! વ્હાલા ! ખરા ભાઈ !
અમીની આંખ મીંચોને ! જનારાને જવા દોને !

હતી લક્ષ્મી ! હતા તાત ! હતી વ્હાલી ! હતો ભ્રાત !
નહી !—ત્યારે—નહી કાંઈ ! ન લેવું સાથ કંઈ સાહી.

પ્રિયાની આ દશા દેખું—નથી સંસારમાં રહેવું.
હવે પાછો નહિં આવું ! મુકયુ પાછું નહી સ્હાઉં !
રહ્યું તે યે તજી દેવું—શું છે સંસારમાં લેવું !
નહી ઉંચે—નહીં નીચે મળે આધાર ધન હીંચે
નિરાધાર—નિરાકારઃ—હવે મ્હારીય એ ચાલ.
સ્ફુરે પોતે. ન દેખાય, કુમુદની ગંધ ગ્રહી વાય
અરણ્યે એકલો વાયુ ! જીવન એ ભાવી છે મ્હારૂં.
જહાંગીરી—ફકીરી એ—! લલાટે છે લખાવી મ્હેં
પ્રજાએ હું—નૃપાળ એ હું ! ઉરે, ઓ એકલી, તું ! તું !

જ્યારે આ ત્રણે બાબત યોગ્ય પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આત્મ જ્ઞાન થાય ! આ સાધનને બાળ યુવાન અને વૃદ્ધ સર્વ સમજે એવી સાદી અને સરળ ભાષામાં નિચે પ્રમાણે મુકવાને લેખક રજા લે છે; આમાં પિંગળ શાસ્ત્રના નિયમોનો ભંગ થયેલો જણાય તો કવિઓ તેમજ ભાષા શાસ્ત્રીઓ ક્ષમા કરશે એવી લેખક કાવ્ય શાસ્ત્રના અભ્યાસના અભાવે આશા રાખે છે:—

બાળકની બુદ્ધિ સુંદર રમકડે, કિશોરની બુદ્ધિ સારૂં સારૂં શિખે,
મુગ્ધાની બુદ્ધિ પગની પાનીએ, યુવાનની બુદ્ધિ સ્ત્રી વૃક્ષ ફળે;
પુરૂષની બુદ્ધિ દ્રવ્ય કમાવે, સ્ત્રીની બુદ્ધિ સંતાન મેળવે;
વૃદ્ધની બુદ્ધિ નાણું ગાંઠવે, માજીની બુદ્ધિ કુથલી કુટવે;
જોની, એ બુદ્ધિ, જે કાળે, જાય ટળીને, કહે નાનુ નિરધાર કરીને તે નિ
પામે શ્રી હરિ
સુણો વિવેકી નર ને નારી; ગુરુ વગર જ્ઞાન નહિ મળે,
ધરો અભિલાષા તત્વ દર્શનની, તો સેવો હરિ ગુરુ સંતને.
સુણો વિવેકી નરને નારી, વિલોકો આ વિસમી સદીના મુજવેદાંતને
હોય નાનું હામ ને વિવેક તો, કાઢી કસોટી નિરખો શ્રીકૃષ્ણચરિત્રને.

—નમસ્તે—

મુંબાઇ તા. ૨૬–૧૦–૧૭–કલાક ૮–૩૦–સ્ટાન્ડર્ડ ટાઇમ
આશો શુદ ૧૧ સંવત ૧૯૭૩

